

Hoe de eigen klank van het Concertgebouworkest verdwijnt

HET OMSTREDEN RODE GORDIJN

Toporkesten in Europa gaan steeds meer op elkaar lijken. Ze werven internationale musici, die anoniem audities doen – achter een gordijn. Alles om topkwaliteit te handhaven. Maar wat blijft er over van de onderscheidende klanktraditie van een orkest? 'De klank globaliseert.'

Door ROLAND DE BEER

In de Kleine Zaal van het Amsterdamse Concertgebouw hangt over enkele dagen een gordijn dat het podium volledig aan het oog zal onttrekken. Het bestaat al ruim een kwarteeuw, dat gordijn, maar het publiek heeft het nooit gezien, zal het ook nooit te zien krijgen. Het donkerrode doek wordt maar van tijd tot tijd uit de kelder gehaald en het hangt er alleen voor het Koninklijk Concertgebouworkest.

Het hangt er voor iets dat 'eigenlijk een macabere aangelegenheid' is, zoals de basklarinetist Geert van Keulen het fenomeen *proefspel* omschrijft: 'Een topmusicus hoeft maar even zijn dag niet te hebben en hij sneuvelt.'

Het gaat volgende week om een proefspel *tweede fluit*, waarvoor zich vele tientallen kandidaten uit heel Europa hebben aangemeld, van wie een aantal overigens al een bedankbriefje heeft gekregen. Een auditieronde verder, als de stroom kandidaat-fluitisten is uitgedund en een tweede ronde aanbreekt, kan er in de Grote Zaal net zo'n doek worden opgehangen. Van balkon tot balkon. Koekeloeren is er niet bij.

De musici van het Concertgebouworkest hebben het scherm nodig om zichzelf het zicht te ontnemen op de musici die hun collega willen worden. Teruggebracht tot een anonieme klankbron met volgnummer, laten allen ongezien hun kunst horen. Violisten van het KCO die een plaats willen opschuiven, of tweede klarinetten die eerste klarinet willen worden als er een plaats openvalt: zij moeten er even hard voor auditeren als concurrenten die aan komen zetten uit Lissabon, Vilnius of Tokyo. Alleen hoeven zij pas in te stappen in de slotronde die zich zonder gordijn afspeelt.

Het gordijn is bedoeld om topkwaliteit in stand te houden. Het voorkomt dat collega's, vrienden en leerlingen op oneigenlijke gronden worden voorgetrokken. De houtblazer Jan Kouwenhoven, tweede hoboïst van het KCO, herkent bij hobo-audities wel eens een

kandidaat aan de toon. 'Maar de regel is dat men geen idee heeft wie wie is.' Kandidaten die een herkenningsriedeltje spelen bij het stemmen, of hoestsignalen geven aan een beoordelaar, het zou 'niet ondenkbaar' zijn maar het heeft nauwelijks zin. De jury's in de zaal zijn er te groot voor. Ze bestaan uit veertien orkestleden, en een artistiek leider (Joel Fried) die discussies voorziet zonder zelf commentaar te geven. In de slotronde zitten er tegen de dertig orkestleden, en is er ook altijd de chefdirigent, Mariss Jansons. Die heeft net als de jurerende orkestleden één stem. Maar zijn invloed wordt, zodra het op discussiëren aankomt, 'ingrijpend' genoemd.

De invoering van het proefspelgordijn is net als bij andere orkesten in de wereld hand in hand gegaan met een opvallende stijging van het aantal vrouwelijke orkestleden. Maar dat is niet de reden waarom sommige KCO-musici er van af willen.

Het gordijn is omstreden. 'Hoe ziet het spel er fysiek uit?', wil de hoboïst Kouwenhoven altijd graag weten. 'Hoe is de ademhaling? Zit het goed in iemands systeem? Daar haal je veel informatie uit over iemands kwaliteit.' Volgens de basklarinetist Van Keulen zijn het gordijn en de stemprocedure een 'voortdurend onderwerp van discussie', en horen vooral houtblazers tot de dissidenten. Zij voelen zich 'roependen in de woestenij'.

Hun ex-collega Werner Herbers heeft als eerste hoboïst 35 jaar lang een stempel gedrukt op de orkestklank van het KCO. Volgens Herbers (65) maakt de alom gebruikte gordijnmethode, gevoegd bij de gewoonte voor iedere vacature kandidaten op te roepen uit heel Europa, dat specifieke klanktradities die van leraar op leerling overgaan bijna geen kans meer hebben. Hij vindt dat Europa's toporkesten steeds meer op elkaar zijn gaan lijken, 'doordat orkesten in steden als München en Parijs en Amsterdam allemaal in dezelfde vijver vis-

sen'. Daarbij geeft 'technische perfectie' bij de aanwerving van musici steeds vaker de doorslag boven 'muzikaliteit en eigen klankkarakter'.

Herbers, vaak geroemd om zijn slanke of 'zilveren' geluid en om de delicate toonwelingen in zijn *trekjes*, zoals korte soli worden genoemd door orkestmusici, was zelf ooit leerling van de legendarische Concertgebouwhoboïst Haakon Stotijn. Ook de KCO-hoboïst Jan Spronk komt uit de Stotijn-school. Jan Kouwenhoven (55) is een 'artistieke kleinzoon' van Haakons vader Jaap Stotijn, die de leraar was van Kouwenhovens ex-leraar Cees van der Kraan. De Stotijns waren mannen van 'expressie en projectie'. Meer dan van het 'lichte' en 'technische' dat de Franse hoboïstij kenmerkt, of de *brede, wollige toon* die het kenmerk is van de Duitse hobo. Haakon Stotijn overleed in 1965, maar oefent indirect nog invloed uit op de KCO-klank.

Zolang het duurt. Volgens Van Keulen is er 'behoorlijk wat aan de hand in het KCO' en niet alleen bij de houtblazers, die hij 'het gezicht van het orkest' noemt ('de strijkers zijn de ziel'). Volgens Herbers gaat het Concertgebouworkest met 'versnelde vaart' af op een 'zware, midden-Europese sound'.

Een symfonieorkest van het kaliber-Concertgebouworkest laat zich meestal niet even invullen. Het is een organisme van muzikale persoonlijkheden die niet zelden

ook zelf dirigeren en componeren, en er docentenbetrekkingen op na houden die hen in Berlijn of Wenen de aanspreekvorm 'Professor' zouden hebben gegarandeerd. Het KCO is dan ook niet genegen over een nacht ijs te gaan bij de invulling van zijn vacatures.

Sommige staan lang open. Als een proefspelserie geen kandidaat oplevert die de vereiste tweederde van de stemmen haalt, verdwijnen de stembriefjes naar de prullenbak en spelen er voorlopig remplaçanten.

De basklarinetist Van Keulen gaat aan het eind van dit seizoen met pensioen, als laatste van een generatie houtblazers die ooit de kern vormden van het Nederlands Blazers Ensemble, en decennia lang grote invloed hadden op het 'slanke' en expressieve klankbeeld van het Concertgebouworkest. Het is gedaan met Herbers, George Pieterse (klarinet), Joep Terwey en Kees Olthuis (fagot) en het fluitistenduo Paul Verhey en Rien de Reede – vroeger bijna allemaal afkomstig van het Amsterdamse Muzieklyceum.

Van Keulen: 'Er is sinds de oorlog nog nooit zo'n ingrijpende generatiewisseling geweest in het Concertgebouworkest. Nu alleen nog de cellogroep. Daar gaat binnen nu en een paar jaar ook zowat de helft uit.'

Een proefspelserie *basklarinet* leverde in september geen opvolger op voor Van Keulen, ondanks een aanmelding van zo'n 50 kandi-

daten. Een volgende poging begint eind januari. Met het hiaat dat ontstaat is na het vertrek van de even geliefde als gepensioneerde klarinetist George Pieterse, zit het nog ingewikkelder. Zijn opvolger verdween in het eerste jaar – bij het KCO altijd een proefjaar – naar de Opera van München. Twee proefspelseries, waarvoor zich in totaal zo'n 200 klarinetisten aanmeldden, hebben niets opgeleverd.

De remplaçant met wie intussen het vaakst werd samengewerkt, een Haagse ex-leerling van Pieterse die al bijna in de KCO-familie was opgenomen, is terug naar het Residentie Orkest. De 'dijk van een klarinetist' werd in de jongste eindronde op het nippertje afgevozen, tot verdriet van de klarinetsectie die allemaal 'vóór hem' waren.

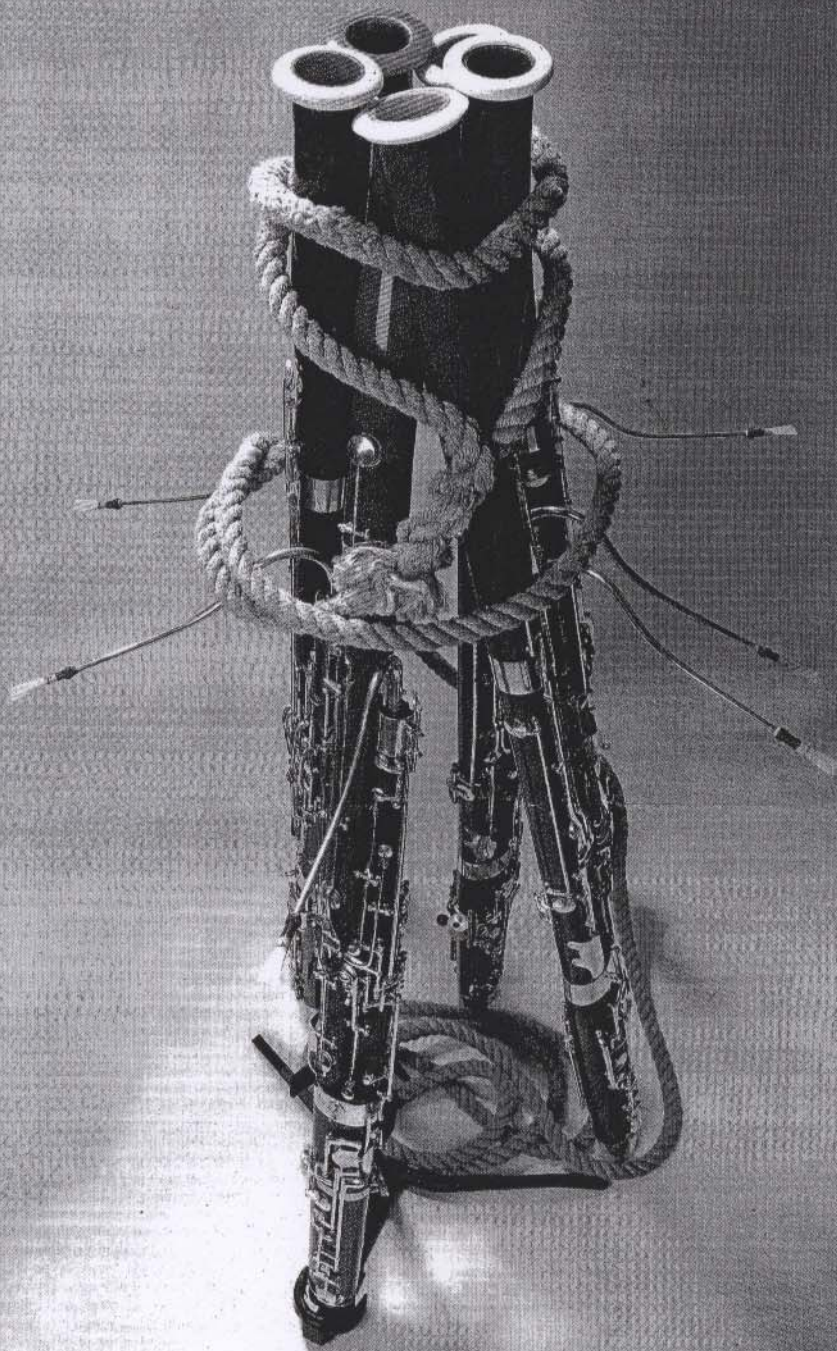
Binnenkort begint een derde proefspelcircus voor de soloklarinet. 'Ik ben de laatste die zegt dat het niet kán', zegt Van Keulen, 'maar er is een goede kans dat de winnaar opnieuw een buitenlander zal blijken te zijn.' Een vorige winnaar was de jonge Russische hoboïst Alexei Ogrintchouk. Hij bezet sinds september de post die Herbers achterliet.

Tussen houtblazers en strijkers in het KCO tekent zich een scheiding der geesten af. Volgens Van Keulen heeft de strijkersgroep minder voeling met de tradities van het KCO-houtblazerscorps. Het internationaliseringsproces is in de vioolsectie al verder doorgedrongen. Voor Japanners en Hongaren zijn de termen Nederlands Blazers Ensemble en Stotijn doorgaans abracadabra, en als er één de internationale lijn volgt dan is het wel de door het hele KCO als chef verkozen, maar vooral bij de strijkers geliefde Jansons. Die wil volgens Kouwenhoven gewoon de beste musici die er waar dan ook te vinden zijn, en streeft bovendien, denkt Herbers, naar een 'dikker, steviger orkestklank'.

'De moelijkheid is: de verandering gaat langzaam en hoe meer

**'SINDE DE OORLOG WAS ER NOG
NOOIT ZO'N INGRIPENDE
GENERATIEWISSELING IN HET KCO.'**

Fagotten uit het atelier van restaurateur Maarten Vonk.

FOTO MARCEL MOLLE - DE VOLKSKRANT

buitenlanders er in het orkest zitten, hoe minder het een *issue* is', zegt de hoboïst Kouwenhoven. Hij vindt dat orkesten, 'juist nu', een handelsmerk zouden moeten zien in hun onderscheidende klank-eigenschappen. En had liever gezien dat er naast hem een Nederlander was komen te zitten na het vertrek van Herbers. 'Niet vanwege een nationalistisch gevoel maar vanwege de manier van spelen.'

Zijn nieuwe buurman, de begaafde Rus Alexei Ogrintchouk met wie Kouwenhoven niet alleen gelijk moet inzetten, maar ook alle subtiliteiten van de klankvorming, het vibrato, de ademcyclus en de toonexpressie moet afstemmen, is

een 27-jarige kosmopoliet die in Moskou en Parijs werd opgeleid. Hij speelde als tiener al hobo op allerlei concertpodia, verhuisde op zijn 21ste naar het Rotterdams Philharmonisch, hij doceert hobo aan de Royal Academy in Londen en houdt er bovendien een bloeiende carrière op na van reizend solist.

Ogrintchouk voegde aanvankelijk een fraaie maar veel robuuster en uitgesprokenere hobootoon aan het KCO toe dan men daar ooit gewend was, maar bleek onlangs in een Bruckner-uitvoering zijn collega Kouwenhoven al meer 'op te zoeken'. En andersom. Hij zegt dat hij een combinatie van verschillen-

de scholen vertegenwoordigt, en daar iets van de Nederlandse aan toe wil voegen. 'Mijn doel is me aan te passen aan de traditie zonder mijn eigen persoonlijkheid te verliezen', is zijn beginselverklaring.

Herbers vraagt zich intussen 'zonder waardeoordeel' af of Jansons en de artistieke leiding van het KCO wel 'bezig zijn met de identiteit'. 'Eigenlijk is het net als met Ajax. Voor het publiek is het óók leuk mensen uit eigen kweek tegen te komen. Een kwestie van identificatie.'

Volgens Ogrintchouk was de KCO-klank in 2000 ook al 'totaal iets anders dan die van 1975, on-

danks diezelfde blazers, ik weet dat van alle opnamen die ik heb.'

Herbers: 'Vóór Stotijn speelde in het Concertgebouworkest onder Mengelberg de Franse hoboïst Blanchard. Die had een toon waar je je mee kon scheren. Het allerdomste zou zijn te negeren dat een orkestklank evolueert. Er is geen 'blijvend Amsterdams geluid', misschien zelfs ook geen 'blijvend Weens geluid' bij de Wiener Philharmoniker. Het hangt allemaal af van mensen die er zitten. Maar als er geen geluid is, is er toch een intentie.'

Volgens Van Keulen was Jansons voorganger Riccardo Chailly, die als opvolger van Bernard Haitink

het KCO-spel perfectioneerde en de kleuren oppoetste, 'meer geneigd Amsterdamse dingen gewoon te accepteren en in zijn klankideaal onder te brengen' dan de niet minder perfectionistische, maar minder 'Hollandse blazers'-gevoelige Jansons. Kouwenhoven: 'Jansons zegt, 'goede musici zullen altijd mengen.' Tja, je zou een traditie eerst moeten definiëren, wil je het vasthouden. Maar hoe? Het zou bij een deel van het orkest op groot verzet stuiten.' Herbers: 'Bij de Berlijners heb je tegenwoordig dertig nationaliteiten.'

Bij de contrabassen is onder aandrang van Jansons besloten de voorkeur voor de bovenhandse streek, de 'Franse contrabasstreek' op te heffen en de 'Duitse' (onderhandse) manier van strijken in het orkest en dus ook achter het proefspiegelgordijn toe te laten. Vooralsnog kwam er geen onderhands contrabasgenie door naar voren. 'Maar dat kan elk volgend moment gebeuren', zegt de (bovenhandse) Deur Thomas Braendstrup. 'Jansons heeft gelijk: als je je beperkt in dat soort dingen, hou je een veel te kleine groep over om uit te selecteren.'

Meer verschijnselen werken de globalisering van de klank in de hand. Kouwenhoven: 'Rampzalig zoals ons eigen muziekonderwijs bezig is in te storten.' Van Keulen: 'Waar ze ook vandaan komen, de jongelui kennen elkaar allemaal van de Europese jeugdorkesten.'

Bovendien zijn de hypothekeer in Amsterdam-Zuid tegenwoordig zo onbetaalbaar dat orkestleden nu meer verspreid wonen en minder bij elkaar op de borrel gaar voor kamermuziek. Herbers: 'Vroeger stond in je contract dat je binnen de Amsterdamse bebouwingde kom moest wonen.'

Maar er zijn factoren die de globalisering tegengaan. Kouwenhoven: 'De Grote Zaal maakt dat je slank moet spelen. Anders slijbt de muziek helemaal dicht.' Ogrintchouk: 'Ik ken geen orkest waar de music zo voortdurend bezig zijn elkaar te adviseren als het Concertgebouworkest. Prachtig.' ■